

واکاوی نقش امر به معروف و نهی از منکر در رشد جامعه اسلامی

(مبثنی بر رویکرد قرآنی و دیدگاه های آیت الله خامنه‌ای)

ریحانه حقانی (دانشجوی دکتری کلام امامیه دانشگاه قرآن و حدیث و سطح ۴ حوزه) (نویسنده مسئول)

acc.irhaghani.r@jz.

هاجر اکبر زاده (دانش آموخته کارشناسی ارشد علوم قرآن و حدیث)

Akbarzadeh.s2016@gmail.com

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۱/۰۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۲۸)

چکیده:

امر به معروف و نهی از منکر به دلیل نقشی که در رشد جامعه دارند، از مسائل مهم مورد اشاره قرآن هستند. در قرآن کریم، امر به معروف به معنای فرمان دادن به هر کاری که عقل و شرع آن را خوب بدانند و نهی از منکر نیز به معنای نهی از هر کاری که عقل یا شرع آن را بد بدانند، آمده است. مکتب حیات بخش اسلام، با نگاه کلان به زندگی اجتماعی انسان، جایگاه برجسته‌ای را به این دو امر اختصاص داده و آنها را از مهم‌ترین سازوکارها برای تداوم ارزش‌ها و هنجارها و از بزرگ‌ترین اصول نظارتی در جامعه اسلامی دانسته است. مقاله حاضر با روش کتابخانه‌ای و رویکردی توصیفی، با هدف بیان نقش امر به معروف و نهی از منکر در رشد جامعه، بر اساس مستندات قرآنی و با تأکید بر دیدگاه مقام معظم رهبری به مواردی همچون: ایجاد وحدت، اقامه قسط و عدل، ایجاد امنیت در جامعه، اعتدالی سطح بینش اجتماعی، سالم‌سازی محیط جامعه و بصیرت، نسبت به توطئه‌های دشمنان به این موضوع پرداخته است. کلیدواژه‌ها: سید علی خامنه‌ای، وحدت، قسط، عدالت، مستندات قرآنی.

۱- مقدمه

امر به معروف و نهی از منکر از بزرگ‌ترین اصول نظارتی اسلام است، تا جایی که خداوند متعال در قرآن کریم آن را اولین وظیفه همه انبیاء دانسته و می‌فرماید: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ﴾. بدین جهت شریعت مقدس اسلام به عنوان یگانه مکتب حیات بخش در عصر حاضر جایگاه ویژه‌ای را به این امر اختصاص داده است و همواره

از پیروانش خواسته که خود را در برابر جامعه متعهد بدانند و در صورت مشاهده ستم و گناه سکوت نکنند؛ بلکه همواره دیگران را به خوبی‌ها امر کنند و از بدی‌ها باز دارند. در غیر این صورت، مرگ آن جامعه حتمی خواهد بود. همچنین این اصل از ویژگی‌های لاینفک مؤمنان بوده و در فضیلت‌زایی و رذیلت‌زدایی جامعه اسلامی نقشی عظیم دارد و مهم‌ترین نظارت همگانی در جامعه به شمار می‌آید. امر به معروف و نهی از منکر یک واجب اسلامی است که متأسفانه هم شناخت کافی در مورد آن وجود ندارد و هم به طور شایسته مورد توجه قرار نگرفته است و از آن جا که از مهم‌ترین ساز و کار اسلام برای تداوم ارزش‌ها و هنجارهای حاکم بر جامعه است پرداختن به آن در شرایط امروز جامعه از ضرورت بالایی برخوردار است. از همین رو، هدف از نوشتار حاضر این است که بتوانیم قدمی هرچند کوچک در آگاهی‌بخشی و روشن‌سازی در این زمینه داشته باشیم. چرا که به فرموده مقام معظم رهبری اگر مفهوم امر به معروف و نهی از منکر و حدود آن برای مردم روشن بشود، یکی از نوین‌ترین، شیرین‌ترین، کارآمدترین و کارسازترین شیوه‌های تعامل اجتماعی که همان امر به معروف و نهی از منکر است، در جامعه اتفاق خواهد افتاد. (خطبه‌های نماز جمعه تهران: ۱۳۷۹/۹/۲۵)

با توجه به مطالعات و بررسی‌های انجام گرفته شده در موضوع مورد بحث، باید به این نکته اشاره کرد که آیات متعددی از قرآن کریم همچون آیات ۱۰۴، ۱۱۰ و ۱۱۴ سوره آل عمران، آیه ۱۱۶ سوره هود، آیه ۴۵ از سوره عنکبوت، آیه ۲۱ سوره نور، آیه ۹۰ سوره نحل و آیه ۱۳۲ سوره طه و ... به آن اختصاص یافته است و مقام معظم رهبری نیز در ذیل آیات سخنانی درباره نقش امر به معروف و نهی از منکر ذکر کرده‌اند. حال سؤالی که پیش می‌آید این است که با توجه به مستندات و آیات قرآنی، نظر مقام معظم رهبری در رابطه با نقش امر به معروف و نهی از منکر در رشد جامعه اسلامی چیست؟

در این زمینه، کتاب‌ها و مقالاتی نوشته شده است. از جمله: کتاب امر به معروف و نهی از منکر آیت الله نوری همدانی، مبانی فقهی امر به معروف و نهی از منکر سید جواد رائی ورعی، امر به معروف و نهی از منکر محسن قرائتی. همچنین، مقاله «بررسی جایگاه امر به معروف و نهی از منکر از منظر امام و رهبر انقلاب» به قلم حسین رحمانی، محسن قابوسی و سید مهدی آل نبی و مقاله «نقش امر به معروف و نهی از منکر در سلامت محیط» نوشته حسین ابوی

مهریزی. بنابراین با توجه به مطالعات و بررسی‌های انجام گرفته شده در خصوص موضوع مورد بحث باید به این نکته اشاره کرد که آیات متعددی از قرآن کریم به امر به معروف و نهی از منکر اختصاص یافته است و در منابع حدیثی نیز روایات فراوانی درباره آن نقل شده است. مقاله حاضر در خصوص رویکرد قرآنی نقش امر و نهی با تأکید بر سخنان رهبر معظم انقلاب آورده شده است. چرا که در عصر حاضر و جامعه امروزی ما نیاز است که این موضوع از منظر عالم بزرگی چون ایشان نیز مورد بررسی قرار گیرد. نوشتار حاضر با روش کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی سعی دارد مستندات قرآنی نقش امر به معروف و نهی از منکر را در رشد جامعه اسلامی، مطابق با دیدگاه مقام معظم رهبری بیان نماید.

۲- مفهوم‌شناسی

۲-۱- مفهوم لغوی

امر به معروف از دو واژه «امر» و «معروف» تشکیل شده است که واژه «امر» در لغت به چند معنا و دو معنا دلالت می‌کند: یکی به معنای کار، که جمع آن امور است مثل ﴿وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ﴾؛ چیزی را اراده کند بدان گوید: باش، پس می‌شود (بقره: ۱۱۷) معنای دیگر، دستور و فرمان است. صاحب قاموس می‌گوید: «الامرُ ضد النهی» (قریشی بنایی، ۱۳۷۱ش: ۱/۱۰۹) مثل ﴿قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ﴾: بگو خدایم به عدل فرمان داده است. (اعراف: ۲۹)؛ همچنین به به معنای کار نیک (زمخشری، ۱۳۸۶ش: ۴۸) ترجمه شده است. اصطلاح نهی از منکر را نیز از حیث لغت دارای دو واژه «نهی» و «منکر» می‌باشد. «نهی» در لغت به معنای منع کردن و بازداشتن از چیزی، خواه به وسیله قول باشد یا غیر آن، آنچه هم که با زبان می‌گوید تفاوتی ندارد که با لفظ انجام بدهد یا انجام نداده باشد مثل: «اجتنب کذا»: از آن دوری کن و یا لفظ «لاتفعل»: انجام مده. (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴ش: ۴/۴۰۳) «منکر» از ریشه «نکر» به معنای چیزی است که شناخته شده نباشد. (قریشی بنایی، ۱۳۷۱ش: ۷/۱۰۹) اما معروف، اسم مفعول از ماده «عرف» به معنای شناخت چیزی می‌اشد.

۲-۲- مفهوم اصطلاحی

معروف به عملی گفته می‌شود که از راه عقل یا شرع، نیکویی اش شناخته شده باشد و شرع

مقدّس ما را به خوب بودن آن راهنمایی کرده باشد. (قریشی بنایی، ۱۳۷۱ش: ۴/ ۳۲۶) علامه طباطبایی «معروف» را به معنای آنچه که با ذائقه افراد یک جامعه سازگار و در میان آنان مرسوم و متداول باشد دانسته و می‌گوید:

«فالمعروف يتضمن هدايه العقل و حكم الشرعى فصيله الخلق الحسن و سنن الادب: معروف به معنای هر عملی است که افکار عمومی آن را عملی شناخته شده بداند و با آن مأنوس باشد و با ذائقه‌ای که اهل هر اجتماعی از نوع زندگی اجتماعی خود به دست می‌آورد سازگار باشد و به ذوق نزند.»

در این معنا مرجع تشخیص معروف، علاوه بر عقل و شرع، عرف اجتماعی نیز می‌باشد (طباطبایی، ۱۳۹۰ش: ۲/ ۲۳۶). بنابراین در اصطلاح شرع و دین اسلام امر به معروف به معنای فرمان دادن هر کاری است که اسلام آن کار را واجب (همان) و عقل و شرع آن را خوب بداند. (فیروز آبادی، ۱۴۱۶ق: ۴/ ۵۷ و مصطفوی، ۱۳۶۸ش: ۱۲/ ۳۹).

امر منکر نیز آن است که به قول راغب، عقل سلیم آن را قبیح و ناپسند می‌داند، یا عقل درباره آن توقف کرده و شرع به قبح آن حکم می‌کند (همان). بنابراین، منکر به کاری گفته می‌شود که به واسطه عقل یا شرع، نیکویی اش انکار شده باشد (راغب اصفهانی، ۱۳۷۴ش: ۲/ ۵۰). بنابراین در اصطلاح، نهی از منکر یعنی هر چیزی که در آیین اسلام حرام بوده و شرع مقدّس اسلام از آن نهی کرده است و انسان باید آن را ترک کند و نهی از منکر به معنای نهی کردن از هر کاری است که عقل یا شرع آن را بد بداند (امینی، ۱۳۹۲ش: ۳۶).

۳- کاربرد امر به معروف و نهی از منکر در قرآن

انسان در دستگاه خلقت الهی به گونه‌ای آفریده شده که اجتماعی بودن از برجسته‌ترین ویژگی‌های اوست. به گونه‌ای که نقش هر مسلمان در تعیین سرنوشت جامعه و تعهدی که باید در پذیرش مسئولیت اجتماعی ایفا کند، بسیار حیاتی است. آیات فراوانی در قرآن کریم مشاهده می‌شود که مسلمانان را به امر به معروف و نهی از منکر دعوت می‌نماید:

﴿وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾: باید از میان شما طایفه‌ای باشند که مردم را به سوی خیر دعوت نموده، امر به معروف و نهی از منکر کنند. و این طایفه همانا رستگارانند. (آل عمران: ۱۰۴)

انسان موجودی اجتماعی است و ضرورت زندگی اجتماعی، انسان را مجبور می‌کند تا از برخی خواسته‌های خود چشم‌پوشی نموده و رفتار خود را در چارچوب آن جامعه کنترل نماید. زیرا رمز بقای یک اجتماع به خاطر وجود قواعد تنظیم کننده رفتارهای اجتماعی است. با اندکی درنگ در آیات شریفه متوجه می‌شویم که خداوند متعال در تشریح و بیان این امر روش خاصی دارد. به طور کلی سه محور در نحوه بیان و تشریح این فریضه در قرآن کریم به چشم می‌خورد:

محور اول: اشاره و ترغیب مخاطب به امر به معروف و نهی از منکر؛

محور دوم: هشدار و تنبیه مخاطب نسبت به عقوبت ترک این فریضه؛

محور سوم: الزام مکلفین به آن و قرارداد وصف لازم برای این عمل (طباطبایی،

۱۳۸۷ش: ۳۳۰)

شاید وجود چنین سلسله مراتبی در تشریح امر به معروف و نهی از منکر، به دلیل اهمیت و جایگاه آن و مهم‌تر از همه صعوبت و دشواری انجام آن باشد. بنابراین خداوند متعال در ابتدا انسان‌ها را آماده قبول آن نموده و سپس آن را بر مکلفین واجب نموده است. خداوند متعال بار دیگر در آیه‌ای از قرآن کریم چنین می‌فرماید:

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ لَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ﴾: شما از ازل بهترین امتی بودید که برای مردم پدید آمدید. چون امر به معروف و نهی از منکر می‌کنید و به خدا ایمان دارید. و اگر اهل کتاب هم ایمان می‌آوردند، برایشان بهتر بود، لیکن بعضی از آنان مؤمن و بیشترشان فاسقند. (آل عمران: ۱۰)

این آیه شریفه از امت اسلامی به عنوان «برترین امت» تمجید و سرّ این فضیلت را «امر به معروف و نهی از منکر» معرفی می‌کند. پس در صورتی جامعه اسلامی لیاقت این افتخار بزرگ را دارد که این ارزش والا در آن حاکمیت داشته باشد و مسلمانان با احساس وظیفه و مسئولیت، یکدیگر را دعوت به خوبی و نهی از بدی کنند (طباطبایی، ۱۳۷۴ش: ۳/۵۸۶-۵۸۳). هرگاه این سنت نیک در میان آنان ضعیف شود و نسبت به آن در سطح جامعه احساس وظیفه و تکلیفی در آحاد مردم وجود نداشته باشد، این فضیلت و برتری را از دست خواهند داد. از این جهت است که خداوند، امت اسلامی را در طول تاریخ و برای همیشه به عنوان «بهترین امت»

معرفی نمی‌کند، بلکه با فعل ماضی «کنتم»: بودید، سابقه پرافتخار آنان را در زمانی که امر به معروف و نهی از منکر در جامعه رواج داشته است را بازگو می‌کند. در واقع از دیدگاه قرآن بهترین امت بودن ما، ارتباط تام و وثیقی با قیام به این دو فریضه الهی دارد. همواره باید از میان افراد جامعه، گروهی مجهز به وسایل و ابزارهای مالی، علمی، فرهنگی و اجتماعی باشند تا بتوانند مردم را در سطح جهانی به خیر و نیکی دعوت نمایند. (همان)

آیه	مفهوم کلی	مفهوم فراگیر
﴿وَلَتَكُنَّ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾	دعوت قرآن به دو فریضه	انسان اجتماعی در صورت عمل به دو فریضه به رستگاری خواهد رسید.
	اصل اجتماعی بودن انسان	
﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ﴾	رسیدن به فلاح و رستگاری	انسان اجتماعی در صورت عمل به دو فریضه به رستگاری خواهد رسید.
	معرفی آمران به معروف و ناهیان از منکر به عنوان بهترین امت.	

۴- نقش امر به معروف و نهی از منکر در رشد جامعه اسلامی

دو فریضه امر به معروف و نهی از منکر در رشد جامعه اسلامی و سیر آن به سوی رشد و تکامل و جلوگیری از انحرافات و گمراهی‌ها تأثیر فراوان دارد و تعطیلی آن موجب سلطه اشرار، هلاکت و در ماندگی و ذلت و خواری و ... در جامعه می‌گردد. بنابراین نباید این دو فریضه در هیچ یک از مراتب خود ترک و تعطیل شوند. چرا که امر به معروف و نهی از منکر، حالتی بازدارنده دارد که می‌توان از طریق آن جامعه را واکسینه نمود (امینی، ۱۳۸۷ش: ۴۲۴ و قربانی لاهیجی، ۱۳۸۶ش: ۲۰۶). در زیر به مهم‌ترین مستندات قرآنی نقش امر به معروف و نهی از منکر در جامعه اسلامی با توجه به بیانات مقام معظم رهبری اشاره می‌شود:

۴-۱- امر به معروف و نهی از منکر زمینه‌ساز ایجاد وحدت

یکی از عوامل رشد جامعه ایجاد وحدت بین مردم و نیز مسئولین می‌باشد. اتحاد و هماهنگی رمز رشد و تعالی در جامعه است. علامه مطهری در آیه ۱۰۴ سوره آل عمران که درباره امر به معروف است: ﴿يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ﴾ (آل عمران: ۱۰۴)، به نکته‌ای توجّه فرموده‌اند که دیگران از آن غافل شده‌اند. آن نکته این است که آیه امر به معروف در میان دو آیه قرار گرفته که هر دو مربوط به اتحاد و وحدت مسلمین در جامعه است. گویا می‌فرماید که رمز توفیق و نفوذ کلام در وحدت کلمه است. با وحدت افراد یک جامعه می‌توان جلو افراد فاسد را در جامعه گرفت و رشد جامعه را رقم زد. با اتحاد کلمه می‌توان جلوی همه ابر قدرت‌ها ایستاد. زیرا انسان برای اتحاد با دیگران باید از بسیاری تمایلات شخصی بگذرد. در مورد امر به معروف و نهی از منکر و بازداشتن دیگران از کار خلاف شرع و قانون، اگر وحدت و هماهنگی باشد خیلی زود می‌توان معروف را تحقق داد و جلو منکر را گرفت. اگر مسئولی یا کارمندی مرتکب کار خلافی شود یک نفر یا دو نفر تذکر دهند اثر نمی‌کند ولی اگر جمع زیادی هماهنگ شوند و با نرمی و ملایمت از او بخواهند که مرتکب کار خلاف نشود تأثیر می‌کند. (مطهری، ۱۳۷۳ش: ۲۰) در این رابطه مقام معظم رهبری چنین فرموده‌اند:

«منظور ما از وحدت چیست؟ یعنی همه مردم یک جور فکر می‌کنند؟ نه. یعنی همه مردم یک جور سلیقه سیاسی داشته باشند؟ نه. یعنی همه مردم یک چیز را، یک شخص را، یک شخصیت را، یک جناح را، یک گروه را بخواهند؟ نه. معنای وحدت این‌ها نیست. امر به وحدت، یعنی نبودن و نهی تفرقه و نفاق و درگیری و کشمکش. حتی جماعتی که از لحاظ اعتقاد دینی نیز مثل هم نیستند، می‌توانند اتحاد داشته باشند؛ می‌توانند کنار هم باشند؛ می‌توانند دعوا نکنند.» (خطبه‌های نماز جمعه تهران: ۱۳۷۹/۰۱/۲۶)

ناهمسویی و تعارض و حتی تضاد در جهت‌گیری نهادها، رشد جامعه را با آسیب‌های جدی روبرو می‌کند. از طرفی با ایجاد هماهنگی و هم‌سویی حداقل بین مسئولین و نیز مردم با فریضه امر به معروف و نهی از منکر می‌توان در جهت اشاعه فرهنگ اسلامی و انتقال آن در جهت رشد جامعه اسلامی قدم برداشت (الهامی نیا، ۱۳۸۶ش: ۴۸-۴۶). به عنوان مثال،

انتقال فریضه امر به معروف و نهی از منکر توسط حوزه‌های علمیه به وحدت و فضای مشترک و هماهنگ در مجموعه تعاملات نهادهای تاثیرگذار نیاز دارد و توفیق آن، مستلزم همسویی و ایفای نقش هماهنگ‌کننده دستگاه‌ها و نهادهای مسئول است. (قرائتی، ۱۳۸۷ش: ۱۹۰)

۴-۲- اقامه قسط و عدل

یکی از نقش‌های مهم و کلیدی امر به معروف و نهی از منکر در رشد جامعه‌ی اسلامی اقامه عدل در جامعه است. با تأمل و دقت در آیات قرآن در رابطه با امر و نهی، ما را به این حقیقت رهنمون می‌کند که قرآن کریم از مؤمنان خواسته است که نه تنها خود قیام به قسط نمایند و در جهت عدالت حرکت کنند، بلکه قوام به قسط نیز باشند و از عدالت در جامعه حفاظت و نگهداری کنند که این همان مصداق امر به عدالت و نهی از بی‌عدالتی است: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ﴾: هان ای کسانی که ایمان آورده‌اید! عمل به عدالت را بپا دارید (نساء: ۱۳۵). امر به معروف و نهی از منکر، عمل خیر است که به برکت آن همه نیکی‌ها در جامعه رشد می‌کند و چه بسا در اثر قیام یک امرکننده به معروف، جامعه به سوی سعادت حرکت کند و از گرداب فساد و گناه نجات یابد و این موارد همه در سایه عدلی است که در سایه امر و نهی به وجود می‌آید. (بهروز لک، ۱۳۸۹ش: ۲۲)

مقام معظم رهبری در نقش امر به معروف و نهی از منکر در اقامه قسط و عدل در جامعه در جهت رشد آن با استناد به آیات قرآنی چنین می‌فرماید:

از آیه شریفه در سوره مبارکه حدید ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾ (حدید: ۲۵)، این جور به نظر می‌رسد که هدف از ارسال رسل و انزال کتب و معارف الهی، اقامه قسط است که حالا این جمله ﴿لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾ را هر جور معنا کنیم - چه به این معنا بگیریم که ﴿لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾ یعنی ﴿لِيُقِيمَ النَّاسُ الْقِسْطَ﴾ که این وظیفه مردم است که در محیط زندگی خودشان اقامه قسط کنند یا نه، ﴿لِيَقُومَ النَّاسُ بِسَبَبِ الْقِسْطِ﴾، یعنی با قسط با مردم [رفتار کنیم]. هر کدام از این دو معنا یا معانی احتمالی دیگری که وجود دارد، اگر در نظر گرفته بشود- اهمیت اقامه قسط در جامعه را در سایه امر به معروف و نهی از منکر روشن می‌کند. (بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری: ۱۳۹۳/۱۲/۲۱)

۴-۳- اعتلای سطح بینش اجتماعی

آگاهی بخشی و بالابردن سطح معرفت و بینش اجتماعی در سایه تحقق دستور الهی یعنی، امر به معروف و نهی از منکر، یکی از عوامل مؤثر در رشد جامعه اسلامی می باشد. بدین معنا که مؤمنین نسبت به امور یکدیگر، متعهد بوده و یکدیگر را در امر الهی یاری می نمایند و در نتیجه باعث رشد بینشی فردی و اجتماعی می شود. چنانچه خداوند اجرای امر به معروف و نهی از منکر را از صفات مردان و زنان مؤمن و نیز موجب نزول رحمت خداوند می داند (قاضی شریعت پناهی، ۱۳۸۳ش: ۳۶۷).

خداوند متعال در این باره می فرماید:

﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾: مردان و زنان مؤمن بعضی از ایشان اولیاء بعضی دیگرند، امر به معروف می کنند و از منکر نهی می نمایند و نماز به پا می دارند و زکات می پردازند و خدا و رسولش را اطاعت می کنند، آنها را خدا به زودی مشمول رحمت خود می کند، که خدا مقتدریست شایسته کار». (توبه: ۷۱)

توجه به نیازهای روانی انسان و نیازسنجی جامعه می تواند عامل مهمی در جهت افزایش آگاهی های اجتماعی باشد. جامعه بشری با بهره گیری از حس جستجوگری انسان، تمایل به خوبی ها، نیکی ها، فضایل و مسائل اخلاقی، عفت، راستی و صداقت و حس خداجویی به عنوان نیازی فطری انسان و در نهایت با تحکیم ارتباط مؤثر با خداوند، می تواند به سعادت دنیوی و اخروی دست یابد. بدین خاطر است که یکی از مهم ترین عوامل هدایت انسان، شناختن حقائق معرفی می شود. با آگاهی بخشیدن می توان زمینه های گناه را کاهش داد. بسیاری از آثار و خطرات خلاف خود آگاهی لازم را ندارند و به مجرد اینکه از آن خطرات و زیان ها آگاه شوند آن را رها می کنند. اطلاع رسانی و آگاهی بخشی در مورد خطرات و آسیب های اعمال منکر که دامن گیر فرد و جامعه می شود، مهم ترین عامل بازدارنده ای است که به عنوان اقدام پیشگیرانه از ادامه انجام خلاف، فرد را بازداشته و تذکر و نصیحت را نیز مؤثر می نماید. بسیاری از اوامر و نواهی براساس منطق و دلیل این است که اگر آنها را برای مردم بیان

کنیم زودتر به نتیجه می‌رسیم (بنی‌هاشمی، ۱۳۸۹ش: ۲۱۰). مقام معظم در این خصوص چنین فرمایش می‌کنند:

خداوند متعال برای آن کسانی که وعده‌ی نصرت داده است، شرطی مقرر فرموده است: ﴿وَ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ﴾ (حج: ۳۹) یا ﴿الَّذِينَ إِذَا مَكَتَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ وَآمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ لِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ﴾ (حج: ۴۱). خداوند متعال چهار شاخص را در این آیه شریفه برای آن مؤمنانی که قدرت در اختیار آنها قرار می‌گیرد و از زیر سلطه قدرتمندان جائر خارج می‌شوند معین کرده و وعده کرده است که ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ﴾: خدای متعال قادر است که یک چنین ملتی را نصرت کند و یقیناً هم نصرت خواهد کرد. از این چهار شرط، یکی امر به معروف و دیگری نهی از منکر می‌باشد که یک جنبه اجتماعی و تأثیر در نظام‌سازی اجتماعی دارند. امر به معروف و نهی از منکر که در واقع به نوعی زیربنای همه حرکات اجتماعی اسلام است: «بِهَا تُقَامُ الْفَرَائِضُ» (کلینی، ۱۴۰۷ق: ۵۵/۵). امر به معروف یعنی همه‌ی مؤمنان در هر نقطه‌ای از عالم که هستند، موظفند جامعه را به سمت نیکی، به سمت معروف، به سمت همه کارهای نیکو و به سمت رشد حرکت دهند؛ و نهی از منکر یعنی همه را از بدی‌ها، از پستی‌ها، از پلشتی‌ها دور بدارند. (بیانات در حرم مطهر رضوی: ۱۳۹۴/۰۱/۰۱)

۴-۴- سالم‌سازی محیط جامعه

یکی از عوامل رشد جامعه در سایه امر به معروف و نهی از منکر، سالم‌سازی محیط در جامعه اسلامی است در بسیاری از موارد، فراهم آوردن محیط مناسب، می‌تواند رفتار، افکار و خصلت‌های افراد جامعه را تغییر و ویژگی‌های جدید را جایگزین سازد. این روش از طریق آمران و ناهیان باید اعمال شود. شیوه‌هایی که برای محقق ساختن محیط سالم در جامعه اسلامی به سبب آمران و ناهیان لازم است عبارتند از: زمینه‌سازی، الگوسازی و در نهایت سالم‌سازی محیط. (مرکز تحقیقات اسلامی نمایندگی ولی فقیه در سپاه، ۱۳۷۱ش: ۱۳۶)

عناصر و افراد ناسالم در هر محیط به طور طبیعی وجود دارند بدون تردید محیط فاسد و ناسالم، امر تربیت در جامعه را دشوار و چه بسا ناممکن می‌سازد. از این رو سالم‌سازی محیط

که تقریباً معادل احیای فریضه امر به معروف و نهی از منکر و در جهت رشد جامعه اسلامی می‌باشد، وظیفه عقلی انسانی و نیز تکلیفی دینی برای همگان است. از طرفی هرگاه سخن از واجب یا حرام شرعی است، باید پشتوانه فرهنگی آن ایجاد شود و به عنوان یک معروف یا منکر نزد غالب مردم شناخته شود. در چنین شرایطی است که امر به معروف و نهی از منکر مقبولیت و تأثیر همگانی خواهد داشت و سبب رشد جامعه اسلامی می‌شود. موارد امر به معروف و نهی از منکر باید گسترش یابد و به مصادیق خاصی که امروزه در جامعه شیوع بیشتری دارد (مثل بدحجابی) محصور نگردد. رفتارهای خلاف اخلاق، مثل: اخذ رشوه، تهمت زدن و غیبت کردن، باید به صورت یک فرهنگ عمومی مورد نهی و تذکرات حساب شده قرار گیرند تا مثلاً افراد بدحجاب احساس نکنند نهی از منکر همواره درباره آنان است. (مصباح یزدی، ۱۳۸۷ش: ۴۸-۴۶)

حضرت ابراهیم علیه السلام یک تنه تبر به دست گرفت، وارد بت کده شد و همه بت‌ها را شکست. سپس تبر را به گردن بت بزرگ آویخت: «فَجَعَلَهُمْ جُذَاذًا إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ» (انبیاء: ۵۸). ماجرای مسجد ضرار: منافقان در مدینه با وجود مسجد پیامبر صلی الله علیه و آله مسجد دیگری ساختند تا در سایه نام مسجد، نیروهای خود را تمرکز دهند و با دشمنان خارجی ارتباط برقرار کنند. در نتیجه از این نمونه‌هایی که از قرآن نقل کردیم، می‌توان چنین نتیجه گرفت که برای اجرای نهی از منکر باید ابتدا، مراکز و انسان‌های فتنه‌خیز را از جامعه حذف کرد. زیرا بدون محو کردن آنها، نهی از منکر، مبارزه با معلول و رها کردن علت‌هاست. نظام و جامعه اسلامی که بنا دارد امر به معروف و نهی از منکر را احیا کند و جامعه را به سمت رشد هدایت کند، بنابراین توجه به سالم‌سازی محیط به عنوان یک گام اصلی مورد نیاز است. از جمله: تبلیغ در مورد ازدواج آسان، جلوگیری از تولید فیلم‌ها و کتاب‌هایی با موضوعیت گسترش فساد، انحراف و ابتذال، دقت در گزینش افراد به جهت خدمت‌رسانی و ... بردارد. (عباسی مقدم، ۱۳۹۱ش: ۵۴-۵۰)

مقام معظم رهبری در این خصوص چنین فرموده‌اند:

«یکی از عواملی که در جامعه از بدی‌ها جلوگیری و باعث پیشرفت جامعه اسلامی می‌شود، نهی از منکر و منکر ساختن منکر است. نگذاریم «منکر» «معروف» و «معروف»

«منکر» شود. نهی از منکر کردن، مثل این است که بگویید آقا چرا این کار را می‌کنی؟. این چه حرکت بدی است که انجام می‌دهی؟. یک نفر بگوید، دو نفر بگویند، ده نفر بگویند. بالاخره طرف مجبور می‌شود ترک کند. یعنی اگر بارها گفته شد، روحاً مغلوب می‌گردد. من همین امر به معروف و نهی از منکر زبانی را - ولو به شکل خیلی راحت و آرام و بدون هیچ خشونت و دعوایی - واقعاً یکی از معجزات اسلام می‌دانم. مثلاً یک نفر کار خلافی می‌کند، می‌گویند: آقا شما این کار را نباید می‌کردی. این مطلب را بگو و برو. می‌گوید او برمی‌گردد دو تا فحش به من می‌دهد. خیلی خوب، حالا دو تا فحش هم به شما بدهد؛ برای خاطر امر خدا تحمل کنید. اگر نفر دوم هم بگوید: آقا شما باید این کار را نمی‌کردی. بدانید اگر دعوا هم بکنند، دعوایش کمتر از آنی است که با نفر اول کرده است. نفر سوم و نفر دهم و نفر بیستم هم همین‌طور. بنابراین، اگر نهی از منکر باب شد و تا نفر بیستم رسید، شما خیال می‌کنید آن آدم دیگر آن کار را تکرار خواهد کرد؟. نهی از منکر واقعاً در جهت سالم‌سازی محیط جامعه معجزه می‌کند. فقط هم زبانی؛ یدیش در اختیار حکومت است. یعنی اگر جایی باید با گناهکار به صورت یدی و مجازاتی برخورد کنند، فقط دستگاه‌هایی از حکومت هستند که مسئول این کارند؛ مردم نباید بکنند. اما زبانی چرا، خیلی هم اثر دارد.» (بیانات در جلسه پرسش و پاسخ مدیران مسئول و سردبیران نشریات دانشجویی: ۱۳۷۷/۱۲/۰۴)

۴-۵- بصیرت به توطئه‌های دشمنان

بخش مهمی از امر به معروف و نهی از منکر، که متأسفانه بسیاری از مردم از آن غفلت ورزیده‌اند، مبارزه با توطئه‌های ضد اسلامی است. این توطئه‌ها در زمینه‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و نظامی صورت می‌گیرند. البته نمی‌توان با اقدامی ساده و آموزشی چند روزه خود را برای چنین امر به معروفی آماده کرد. بلکه این کار، آموزش‌های پیچیده و طرح‌های بسیار سنجیده و متناسب با نقش‌های شیطانی آنها را که سال‌ها و با صرف هزینه‌های هنگفت طراحی می‌شوند، می‌طلبد. برای رشد جامعه اسلامی در سایه امر به معروف و نهی از منکر، لازم است جامعه خود و دشمن و ابعاد و روش‌هایش را بشناسیم که این امر مستلزم بصیرت و نیازمند جنبش بیداری به وسیله امر به معروف و نهی از منکر است. (جوادی آملی،

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا عَلَيْكُمْ أَنْفُسَكُمْ لَا يَضُرُّكُمْ مَن ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فِيمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾. (مانده: ۱۰۵)

وظیفه امر به معروف و نهی از منکر، قبل از هر چیز دو شرط اساسی دارد: یکی بصیرت در دین و دیگری بصیرت در عمل. بصیرت در دین، به عبارت دیگر خداوند متعال، وعده نصرت خود به مؤمنین در مقابل کفار را مشروط به این دانسته است که امر به معروف و نهی از منکر کنند. چرا که این دو مقوله یک بعد فردی و یک بعد اجتماعی را در بر دارد و رهبر معظم انقلاب در بیانات خود در حرم مطهر رضوی در سال ۱۳۹۴ به این مسأله چنین اشاره می‌نماید: «خداوند متعال چهار شاخص را در این آیه شریفه (سوره حج آیه ۴۱) برای آن مؤمنانی که قدرت در اختیار آنها قرار می‌گیرد و از زیر سلطه قدرتمندان جانر خارج می‌شوند، معین کرده و وعده کرده است که ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ﴾: خدای متعال قادر است که یک چنین ملتی را نصرت کند و یقیناً هم نصرت خواهد کرد. از این چهار شرط، یکی نماز است، یکی زکات است، یکی امر به معروف است و دیگری نهی از منکر».

در فرمایش‌های مقام معظم رهبری تصریح شده است که حتی دشمنان، بعضی از مطبوعات ما را برای خودشان پایگاه قرار داده‌اند، تا از آنها بر ضد اسلام و جامعه اسلامی استفاده کنند:

«مطبوعات داخل کشور به دست بعضی از افراد خودفروخته، که چه بسا بعضی از آنها با بودجه بیت المال اداره می‌شوند، پایگاه آمریکا یا بعضی دشمنان دیگر و صهیونیست‌ها شده‌اند و اغراض آنها را پی می‌گیرند و آنان را در توطئه‌هایشان کمک می‌کنند. کاری که بی‌بی‌سی یا رادیو آمریکا باید انجام دهد، اینان انجام می‌دهند. این، تنها بخشی از اقداماتی است که دشمن علیه نظام جمهوری اسلامی ترتیب می‌دهد. اما برای مقابله با این نوع توطئه‌ها چه می‌توان کرد؟ مقابله با این حرکت مرموز شیطانی و فعالیت گسترده و حساب شده، نیازمند تفکر و اندیشه فراوان است. این موارد است که باید ما را به فکر وادارد که مسئولیت امر به معروف و نهی از منکر را در این قبیل مسائل جدی‌تر بگیریم. در این مقام، سخن از گناه فردی در میان نیست که کسی مرتکب شود و شخصی دیگر به او تذکر دهد. چه بسا این منکر، کیان اسلام را

به خطر اندازد و روزی فرا برسد که همه چیز به دست دشمن بیفتد. ما نیز نباید دشمن را کوچک بشماریم. البته باید به لطف خدا و توجّهات ولی عصر (عجل الله فرجه الشرف) دلگرم باشیم. ولی معنای این دلگرمی آن نیست که آرام بنشینیم و به کاری دست نزنیم. باید با توکل بر خدا و اعتماد به یاری او بکوشیم و بدانیم که نصرت خدا ثابت است» (بیانات در اجتماع جوانان در مصلاهی تهران: ۱۳۷۹/۲/۱).

۵-۶- گسترش فرهنگ قرآنی

یکی دیگر از نقش‌های امر به معروف و نهی از منکر، گسترش فرهنگ قرآنی در میان خانواده‌ها و نفوذ آن به جامعه اسلامی است. ایجاد فضای قرآنی در خانواده‌ها، مهمترین نقش را در ترویج فرهنگ قرآن کریم در بین اقشار جامعه ایفا خواهند کرد. بنابراین قرآن کریم به سرپرست خانواده‌ها سفارش می‌کند: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ﴾: ای کسانی که ایمان آورده‌اید؛ خود و خانواده خویش را از آتشی که هیزم آن انسان‌ها و سنگ‌هاست، نگه دارید. (تحریم: ۶). نگهداری خانواده با تعلیم و تربیت و امر به معروف و نهی از منکر و فراهم نمودن محیطی پاک و خالی از هرگونه آلودگی در فضای خانه و خانواده است. آنچه از آیه فوق و نیز آیه ﴿وَأذْكُرْنَ مَا يُتْلَىٰ فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ وَالْحِكْمَةِ﴾ و از آن همه آیات الهی و حکمتی که در خانه‌های شما تلاوت می‌شود متذکر شوید (و پند گیرید، و بدانید) (احزاب: ۳۴) به دست می‌آید این است که اگر خانه از هر پلیدی و لوئی منزّه بماند و به ذکر خدا و عبادت او مزین شود، رفعت می‌یابد و از یک چهار دیواری سرد و بی‌روح خارج می‌شود. بنابراین مقاومت‌سازی در برابر دسیسه‌ها و قطع زمینه‌های تهاجم‌پذیری در جامعه، با تربیت صحیح فرزندان امکان‌پذیر است. انسان در خانواده به هویت و شخصیت دست می‌یابد و در خانواده سالم به تکامل معنوی و اخلاقی می‌رسد. از این رو، خانواده نه فقط عامل کمال‌بخشی و آرامش و بالندگی اعضای خویش است، بلکه در دگرگونی‌های اساسی جامعه، نقش مهمی ایفا می‌کند. امروزه استعمارگران به این نتیجه رسیده‌اند که بهترین راه نفوذ در سایر کشورها، نفوذ در فرهنگ آنان و استحاله درونی آن است. آنان می‌خواهند ارزش‌های مورد پسند خود را ارزش‌های مترقی جلوه دهند و جایگزین معیارهای بومی و فطری ملت‌ها سازند و از این راه، بدون هیچ دغدغه‌ای، از منافع آینده خود در این کشورها اطمینان داشته باشند. بنابراین

جایگزینی فرهنگ قرآنی با فرهنگ بیگانه، به شکلی هوشیارانه که بتواند ملت و جامعه‌ای را نسبت به فرهنگ دینی و ملی خود راغب کند، می‌تواند در شکست طرح و نقشه‌های بیگانگان و دشمنان اسلام مؤثر باشد. انسان برای ادامه زندگی و تأمین نیازهای خود، با محیط ارتباط برقرار می‌کند، محیط نیز مواهب خود را به رایگان در اختیار انسان قرار نمی‌دهد و در مقابل مواهب خود، بر شخصیت، رفتار و گفتار وی تأثیر می‌گذارد. اگر محیط صالح بوده و تحت تأثیر آموزه‌های قرآنی باشد، بدون تردید رفتار فرد نیز صالح خواهد بود و به عکس، محیط فاسد کم‌کم انسان را فاسد کرده و او را به سوی رفتارهای ناشایست سوق می‌دهد و این رفتارها همگی در رشد جامعه تأثر خود را خواهند گذاشت. به همین سبب می‌توان گفت در بیشتر موارد، نقش امر به معروف و نهی از منکر در رشد جامعه انسانی در جهت از بین بردن محیط‌های ناسالم و به وجود آوردن محیط سالم برای رشد جامعه مهم و ضروری می‌باشد. چرا که بدون محیط سالم و محیطی که متأثر از تعالیم قرآن نباشد، امکان رشد جامعه اسلامی وجود نخواهد داشت. (علوان، ۱۳۹۲ش: ۱۱۶-۱۱۵)

مقام معظم رهبری در این خصوص چنین فرمایش کرده‌اند که:

«ما معارفی و مفاهیمی در قرآن داریم که این مفاهیم و معارف حقیقتاً سازنده زندگی مقتدرانه و عزتمندانه امت اسلامی و مایه نجات امت از گرفتاری‌هاست. برای اینکه این مفاهیم مورد عمل قرار بگیرد و تحقق پیدا کند، اول باید این مفاهیم را جزو بیانات افکار جامعه اسلامی قرار داد (امر به معروف) و کاری کرد که برای جامعه اسلامی این مفاهیم قطعی و روشن بشود که هیچ چیزی جلوی آن را نتواند بگیرد. ما در این مرحله هنوز گرفتاریم و مشکل داریم. باید کاری بکنیم که این مفاهیم در جامعه اسلامی تبدیل بشود به مسلمات فکری، به رایج‌ترین افکار مشترک بین همه قشرهای مردم؛ این کاری است که باید در زمینه‌ی قرآن انجام بگیرد ... امروز گرفتاری امت اسلامی در چیست؟. در تسلط فرهنگ غربی بر اوست، در تسلط اقتصاد غربی بر اوست، در تسلط سیاست غربی بر اوست؛ گرفتاری‌ها اینهاست. امروز در بسیاری از کشورهای اسلامی چیزی به نام هویت اسلامی وجود ندارد. بله، مردم مسلمانند، نماز هم می‌خوانند، روزه هم می‌گیرند، شاید زکات هم می‌دهند اما مجموعه جامعه، هویت اسلامی ندارد. یعنی یک شخصیتی، یک حقیقتی قرار گرفته

در مقابل حقیقت کفر و حقیقت طاغوت وجود ندارد. بنابراین شما می‌بینید آنها دخالت می‌کنند در فرهنگ باورهایشان، اقتصادشان و در روابط اجتماعی‌شان دخالت می‌کنند و سیاست‌هایشان را در مشت می‌گیرند. آن وقت نتیجه این می‌شود که چون درون مجتمع اسلامی و امت اسلامی هویت واحدی وجود ندارد، دعوا، جنگ به وجود می‌آید، عدم تفاهم به وجود می‌آید. امروز دنیای کفر در صدد مضمحل کردن و نابود کردن این هویت است. هرچه از این هویت در هر نقطه‌ای از دنیا باقی مانده، این را می‌خواهند از بین ببرند. این یک اصل اسلامی است: ﴿فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ﴾: پس هرکس به طاغوت کفر ورزد و به خدا ایمان آورد، بیقین به دستاویزی استوار، که آن را گسستن نیست، چنگ زده است؛ و خداوند شنوای دانا است (بقره: ۲۵۶). این یک حقیقت است. این حقیقت را اگر چنانچه ما درست بفهمیم، به آن پایبند باشیم، آن را دنبال کنیم، آن را به صورت یک فهم عمومی در جامعه‌ی اسلامی و امت اسلامی دریاوریم (به وسیله امر به معروف و نهی از منکر) شما ببینید چه تحوّل اتفاق می‌افتد! شما ببینید همین یک حقیقت، که صدها حقایق از این قبیل در قرآن وجود دارد، چه تحوّل در جامعه اسلام به وجود می‌آورد! اگر همین یک امر را، همین یک معرفت را درست بفهمیم و باور کنیم و گسترش بدهیم، ببینید چه اتفاقی می‌افتد! (بیانات در پایان سی و چهارمین دوره مسابقات بین‌المللی قرآن کریم: ۱۳۹۶/۰۲/۰۷)

۵-۷- امنیت بخشی به جامعه

از منظر اسلام، هیچ عملی نمی‌تواند با دو فریضه بزرگ امر به معروف و نهی از منکر برابری کند. امت اسلامی، هنگامی بهترین امت‌هاست که به این دو واجب شرعی عمل کنند:

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ لَوْ آمَنَ أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِنْهُمُ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ﴾. (آل عمران: ۱۱۰)

مقام معظم رهبری در این خصوص چنین فرموده‌اند:

بعضی از این برنامه‌ها، فضای زندگی را قابل زیست (امن) می‌سازد. مثل: برنامه حکومت، تشکیل دولت، امر به معروف و نهی از منکر، کمک به اصلاح امور با امر و نهی، کمک به از

بین بردن فقر و دیگر برنامه‌هایی که مربوط به امنیت جامعه و محیط زندگی و جوامع است. مجموع این برنامه‌ها، در این اردوگاه بزرگ و در این دوران زندگی، برای من و شما گذاشته شده است. (خطبه‌های نماز عید فطر: ۱۳۷۴/۱۲/۰۱)

بنابراین، از یک سو شاخصه بهترین امت‌ها این است که به این دو فریضه عمل کنند از سوی دیگر طبق فرموده مقام عظمای ولایت، استقرار فریضتین یعنی امنیت جامعه. بنابراین اگر این دو وظیفه از برنامه انبیاء علیهم‌السلام برداشته شوند، نبوت تعطیل می‌گردد. انگیزه بعثت ایشان، تزکیه و تهذیب نفوس انسان‌ها بوده است و این مهم در پرتو امر به معروف و نهی از منکر حاصل می‌شود که برآیند عمل به این دو فریضه، امنیت در جامعه بوده است. در نگاه معصومان علیهم‌السلام نیز امر به معروف و نهی از منکر از مهم‌ترین برنامه‌هایی است که خداوند انجامش را از پیامبران خواسته است و کسی که به انجام این برنامه الهی همت گمارد، در واقع همگام با انبیای الهی به اجرای رسالت عظیم آنان پرداخته و به موازات آن، امنیت را در جامعه، تحقق بخشیده است. (جوان آراسته، ۱۳۸۴ ش: ۱۶۲)

۵-۸- نظام‌سازی و جامعه‌سازی اسلامی

یکی دیگر از کارکردهای امر و نهی در جامعه، نظام‌سازی و جامعه‌سازی اسلامی است. خداوند متعال می‌فرماید: ﴿الَّذِينَ إِِنْ مَكَنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ ... وَ أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ لِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ﴾ (حج: ۴۱)

این دو فریضه دو تأثیر پیشینی و پسینی در نظام‌سازی دارد به عبارت دیگر از یک سو پایه‌های اساسی ساختن یک جامعه سالم محسوب می‌شوند (مکارم، ۱۳۷۱ ش: ۱۱۷/۱۴) و مقام معظم رهبری نیز با استناد به آیه فوق در خصوص نظام‌سازی اسلامی می‌فرماید:

«خداوند متعال چهار شاخص را در این آیه شریفه برای آن مؤمنانی که قدرت در اختیار آنها قرار می‌گیرد و از زیر سلطه قدرتمندان جائر خارج می‌شوند، معین کرده و وعده کرده است که (إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ). هرکدام از این چهار شاخص به‌نحوی ترجمان ساخت و هندسه نظام اسلامی است. از این چهار شرط، یکی امر به معروف است و دیگری نهی از منکر است ... و اما امر به معروف و نهی از منکر که در واقع به نوعی زیربنای همه حرکات اجتماعی اسلام

است ... مهم‌ترین قلم امر به معروف و نهی از منکر، عبارت است از امر به بزرگ‌ترین معروف‌ها و نهی از بزرگ‌ترین منکرها. بزرگ‌ترین معروف‌ها در درجه اول عبارت است از ایجاد نظام اسلامی و حفظ نظام اسلامی؛ این امر به معروف است. معروفی بالاتر از ایجاد نظام اسلامی و حفظ نظام اسلامی نداریم. هر کسی که در این راه تلاش کند، امر به معروف است. حفظ عزت و آبروی ملت ایران، بزرگ‌ترین معروف است. معروف‌ها اینها هستند: اعتلای فرهنگ، سلامت محیط اخلاقی، سلامت محیط خانوادگی، تکثیر نسل و تربیت نسل جوان آماده برای اعتلای کشور، رونق دادن به اقتصاد و تولید، همگانی کردن اخلاق اسلامی، گسترش علم و فناوری، استقرار عدالت قضائی و عدالت اقتصادی، مجاهدت برای اقتدار ملت ایران و ورای آن و فراتر از آن، اقتدار امت اسلامی و تلاش و مجاهدت برای وحدت اسلامی، مهم‌ترین معروف‌ها اینهاست و همه موظفند در راه این معروف‌ها تلاش کنند، امر کنند. نقطه مقابل اینها هم عبارت است از منکرها: ابتدال اخلاقی منکر است، کمک به دشمنان اسلام منکر است، تضعیف نظام اسلامی منکر است، تضعیف فرهنگ اسلامی منکر است، تضعیف اقتصاد جامعه و تضعیف علم و فناوری منکر است؛ از این منکرها باید نهی کرد». (بیانات در حرم مطهر رضوی: ۱۳۹۴/۰۱/۰۱)

از سوی دیگر تأثیر پسینی که مترتب بر امر به معروف می‌شود این است که مدار حرکت مؤمنان بعد از استقرار حکومت، بر این دو فریضه است. چنانچه در تفسیر المیزان ذیل آیه فوق چنین می‌خوانیم که مراد از تمکین آنان در زمین این است که ایشان را در زمین نیرومند کند، به طوری که هر کاری را که بخواهند بتوانند انجام دهند و هیچ مانعی یا مزاحمی نتواند سد راه آنان شود. بنابراین یکی از صفات ایشان این است که اگر در زمین تمکینی پیدا کنند و در اختیار هر قسم زندگی که بخواهند حرّیتی داده شوند، در میان همه انواع و انحاء زندگی، یک زندگی صالح را اختیار می‌کنند و جامعه‌ای صالح به وجود می‌آورند که در آن جامعه امر به معروف و نهی از منکر انجام می‌گیرد. (طباطبایی، ۱۳۷۴ش: ۵۴۶/۱۴)

بنابراین نظام اسلامی متکی به امر به بنابراین یکی از چهار پایه پایه اصلی برای به از اینها، شاخه‌هایی منشعب می‌شود، معروف، و نهی از منکر است. چرا که یکی از شاخه‌های انسجام و ارتباط اجتماعی و قلبی میان آحاد مردم در نظام اسلامی به شمار می‌رود.

جمع‌بندی

آنچه در این پژوهش برای ما حاصل شد این است که براساس بینش اسلام، در بین آحاد امت اسلامی در جامعه، رابطه و پیوند وجود دارد و مؤمنان با یکدیگر برادرند؛ از این رو پیوسته باید در صدد اصلاح یکدیگر باشند. امر به معروف و نهی از منکر یکی از رابطه‌های این برادری است که موجب وحدت میان امت اسلامی می‌شود. معروف با هر عملی که موجب شود که عقل و شرع آن کار را خوب بدانند، محقق می‌شود و منکر به کاری که به واسطه عقل و شرع نیکویی‌اش انکار شده باشد، اطلاق می‌گردد. مستندات قرآنی وجود دارد که در آن نقش امر به معروف و نهی از منکر در رشد جامعه اسلامی بیان شده و بیانات رهبری نیز به این امر مهم اشاره دارد. بدون تردید امر به معروف و نهی از منکر، اهمیّت به‌سزایی در به‌سازی و رشد جامعه اسلامی دارد. از این‌روست که قرآن که یک کتاب کامل انسان‌سازی است، به آن اهمیّت فراوان داده و پیروانش را به توجّه نظری و عملی به این دو فریضه بزرگ و سرنوشت‌ساز فراخوانده است. در این رابطه مستندات قرآنی در رابطه با نقش امر به معروف و نهی از منکر در رشد جامعه وجود دارد که از مهم‌ترین آنها می‌توان به مواردی همچون: ایجاد وحدت، اقامه قسط و عدل، ایجاد امنیت در جامعه، اعتلای سطح بیش‌اجتماعی، سالم‌سازی محیط جامعه و بصیرت نسبت به توطئه‌های دشمنان اشاره نمود. هر کدام از این موارد نقش عمده و تأثیرگذاری در رشد جامعه دارند و اگر در مسیر صحیح خود حرکت کنند نقش و تأثیر مثبت خود را در جامعه خواهند داشت.

منابع

*. قرآن کریم.

۱. امینی، ابراهیم (۱۳۸۷ش). اسلام و تعلیم و تربیت. قم: بوستان کتاب، چاپ سوم.
۲. _____ (۱۳۹۲ش). مهم‌ترین واجب فراموش شده «امر به معروف و نهی از منکر». قم: مؤسسه بوستان کتاب، چاپ چهارم.
۳. بنی‌هاشمی، سید محمد (۱۳۸۹ش). تربیت آرمانی گذری براهداف، راهبردها و شیوه‌های تربیتی با الهام از سیره استاد کرباسجیان و استاد روزبه. تهران: انتشارات منیر.

۴. بهروزلک، غلامرضا (۱۳۸۹ش). امر به معروف و نهی از منکر. تهران: کانون اندیشه جوان، چاپ اول.
۵. جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۵ش). نظارت عمومی، امر به معروف و نهی از منکر از عوامل پیشرفت. نشریه پاسدارن اسلام، شماره ۳۰۰.
۶. جوان آراسته، حسین (۱۳۸۴ش). حقوق اجتماعی و سیاسی در اسلام. قم: دفتر نشر معارف.
۷. راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۳۷۴ش). ترجمه و تحقیق مفردات الفاظ القرآن. مترجم: غلامرضا خسروی حسینی، تهران: مرتضوی، چاپ دوم.
۸. شکوری، ابوالفضل (۱۳۷۷ش). فقه سیاسی اسلام. قم: دفتر تبلیغات اسلامی.
۹. طباطبایی، محمدحسین (۱۳۸۷ق). روابط اجتماعی در اسلام. مترجم: محمدجواد حجّتی کرمانی، قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، چاپ اول.
۱۰. طباطبایی، محمدحسین (۱۳۷۴ش). ترجمه تفسیر المیزان. مترجم: محمدباقر موسوی، قم: دفتر انتشارات اسلامی جامعه مدرسین حوزه علمیه، چاپ پنجم.
۱۱. عباسی مقدم، مصطفی (۱۳۹۱ش). نگاهی به ابعاد مفهومی الگو و اسوه در تبیین و تبلیغ دینی. نشریه تربیت تبلیغی، شماره اول.
۱۲. علوان، عبدالله ناصح (۱۳۹۲ش). چگونه فرزندان خود را تربیت کنیم؟. مترجم: عبدالله احمدی، تهران: انتشارات احسان، چاپ پنجم.
۱۳. قاضی شریعت پناهی (۱۳۸۳ش). سید ابوالفضل. حقوق اساسی و نهادهای سیاسی. نشر میزان.
۱۴. قرائتی، محسن (۱۳۸۷ش). ده درس پیرامون امر به معروف و نهی از منکر. تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن.
۱۵. قربانی لاهیجی، زین العابدین (۱۳۸۶ش). اخلاق و تعلیم و تربیت اسلامی. قم: انتشارات انصاریان، چاپ چهارم.
۱۶. قریشی بنایی، علی اکبر (۱۳۷۱ش). قاموس قرآن. تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه، چاپ ششم.

۱۷. مرکز تحقیقات اسلامی نمایندگی ولی فقیه در سپاه (۱۳۷۱ش). امر به معروف و نهی از منکر. تهران: نمایندگی ولی فقیه در سپاه، چاپ اول.
۱۸. مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۸۷ش). اخلاق در قرآن. تحقیق و نگارش: محمدحسین اسکندری، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چاپ ششم.
۱۹. مطهری، مرتضی (۱۳۷۳ش). تعلیم و تربیت در اسلام. تهران: انتشارات صدرا، چاپ بیست و سوم.
۲۰. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۱ش). تفسیر نمونه. تهران: دار الکتب الإسلامیة، چاپ دهم.
۲۱. الهامی نیا، علی اصغر (۱۳۸۶ش). سیره اخلاقی تربیتی امام خمینی. قم: زمزم هدایت، چاپ ششم.
۲۲. زمخشری، محمود بن عمر (۱۳۸۶ش). مقدمة الأدب. تهران: مؤسسه مطالعات اسلامی دانشگاه تهران، چاپ اول.
۲۳. طباطبایی، محمدحسین (۱۳۹۰ق). المیزان فی تفسیر القرآن. بیروت: مؤسسه الاعلمی للمطبوعات، چاپ دوم.
۲۴. فیروزآبادی، محمدبن یعقوب (۱۴۱۶ق). بصائر ذوی التمییز. قاهرة: جمهورية المصر العربیة، چاپ دوم.
۲۵. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۴۰۷ق). الکافی (ط-اسلامیة). محقق: محمد آخوندی و علی اکبر غفاری، تهران: دارالکتب الاسلامیة، چاپ چهارم.
۲۶. مصطفوی، حسن (۱۳۸۶ش). التحقیق فی کلمات القرآن الکریم. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چاپ اول.
- سایت مقام معظم رهبری:

<https://farsi.khamenei.ir>

خطبه‌های نماز جمعه تهران: ۱۳۷۹/۰۱/۲۶

خطبه‌های نماز عید فطر: ۱۳۷۴/۱۲/۰۱

اجتماع جوانان در مصلاهی تهران: ۱۳۷۹/۲/۱

جلسه پرسش و پاسخ مدیران مسئول و سردبیران نشریات دانشجویی: ۱۳۷۷/۱۲/۰۴

حرم مطهر رضوی: ۱۳۹۴/۰۱/۰۱

دیدار اعضای مجلس خیرگان رهبری: ۱۳۹۳/۱۲/۲۱

دیدار جمعی از مسئولان نظام: ۱۳۹۷/۱۱/۲۰

دیدار علما و روحانیون کرمان: ۱۳۸۴/۰۲/۱۱

دیدار اعضای مجلس خیرگان رهبری: ۱۳۷۹/۱۱/۲۷

دیدار مردم آذربایجان شرقی: ۱۳۹۵/۱۱/۲۷

پایان سی و چهارمین دوره مسابقات بین‌المللی قرآن کریم: ۱۳۹۶/۰۲/۰۷

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی

